

Особливості розвитку архітектури Харківських театрів

Дудка О.М., Харківська національна академія міського господарства

В умовах сучасного крупного міста театральні будівлі залишаються одними з найбільш крупномасштабних архітектурних об'єктів, навколо яких формуються основні ансамблі та комплекси міст. В зв'язку з цим проблема архітектурно-художнього образу театру залишається однією з основних задач сучасної архітектури. Архітектурна композиція театральних будівель складалася на протязі кількох тисячоліть змінюючись від соціально-економічних умов, характеру театального дійства, а також концептуальних та художніх уявлень суспільства на кожному етапі розвитку.

Театри – найстаріші громадські споруди, що існують майже у всіх народів світу. Ці античні театри за своїм формуванням є найбільш звичайними або натуральними. Разом зі зміною форми постанови змінювалось і місце дійства. Крім відкритих театрів з постановами для великої кількості глядачів в Греції існували й закриті, так звані одеоони з невеликою місткістю. Слід зауважити, що акустичні й оптичні характеристики античних театрів були довершеними, а удосконалена архітектурна форма дозволяла сприймати дійство з будь-якого місця. За часів Середньовіччя театральне мистецтво майже зникає. Місцем показів стає церква, причому змістом постанов практично були релігійні сюжети. І тільки на початку XVI сторіччя, з розвитком нових соціальних умов, виникає зацікавленість античним мистецтвом. Прообразом сучасної театальної будівлі став новий тип театру – ранговий або ярусний театр (нижні яруси – для вищих слоїв суспільства, верхні – для нижчих), що виник на початку XVII століття в Італії.

Важливою сторінкою в розвитку типології та архітектури театральних будівель були Харківські театри. Під першу театральну споруду арх. П.А.Ярославським було перебудовано дерев'яний павільйон урочистої зали у дворі Губернаторського палацу (вул. Університетська, 14). В ньому зробили сцену, розмістили ложі, хори, галерею й прикрасили розписом.

Першою в місті кам'яною театальною будівлею був театр у формах класицизму, збудований в 1841 року на вул. Сумській під керівництвом арх. А.А.Тона (нині Драматичний театр ім. Т.Г.Шевченка). Чотирьохярусний зал на 800 глядацьких місць мав погану акустику, був невеликої висоти, але освітлювався стеариновими свічами й отоплювався. Згодом, театр було реконструйовано за проектом арх.

Б.Г.Михаловського у формах ренесансу з пишною ліпниною та газовим освітленням.

В 1874 р. було відкрито оперний театр, збудований арх. Б.Г.Михаловським на вул. Єкатеринославській (нині Полтавський шлях). Він був дерев'яним, але мав досить велику сцену та чотирьохрусний зал на 930 місць. Наприкінці ХІХ століття цю будівлю було розібрано, а оперні спектаклі почали ставити в приміщенні Комерційного клубу на вул. Римарській, 21. Пізніше тут було добудовано великий новий зал, пластичне оздоблення якого повторює один із залів палацу Тюільрі в Парижі. Саме цей театр був найпопулярнішим в місті. Разом з оперними постановами в ньому ставили драми й балети, та гастролювали знамениті співаки й музиканти.

У 1901 р. в Харкові на Харківській набережній розпочалося будівництво Малого театру за проектом Ю.С.Цауне. Приміщення цього театру призначалося для спектаклів, концертів, лекцій, гастролей й балів, що проводились з благодійницькою метою. Через десять років будівлю Малого театру було частково реконструйовано, зі збільшенням зали до 1000 місць й добудовою додаткових приміщень.

Початок ХХ століття відзначився розвитком в м. Харкові столичних театральних антреприз. До Харкова приїжджали на гастролі Художній і Малий театри, трупа В.Мейерхольда, драмтеатр В.Комісаржевської та ін. В цей період активно створювались театральні гуртки й студії, як професійні, так і новаторські й експериментальні. Після появи в Москві та Петербурзі, надзвичайно швидко починають відкриватись театри-кабаре і в Харкові. Вони мали незвичні назви, не потребували спеціальних театральних пристроїв, мали невеликі глядацькі зали й не потребували вишуканих декорацій та костюмів.

Народний будинок, що був відкритий у Харкові, став першим в Україні і третім в Російській імперії закладом для дозвілля простого народу. У ньому давав концерти Ф.І.Шаляпін, його також відвідував К.С.Станіславський.

Таким чином, на початку ХХ століття з'явилися нові стилі, форми, течії в театральному мистецтві, що відобразилося на формоутворенні театральних будівель і споруд. У Харкові з'являються нові розважальні жанри, сценічні втілення та аматорські постанови, що потребували сміливого, новаторського підходу до будівництва театральної споруди з новою специфікою.

У 20-30-х роках ХХ сторіччя вітчизняна театральна архітектура одержала великий розвиток у зв'язку зі зміною соціально-економічної й політичної ситуації в країні. Саме цей період визначився в архітектурі бурхливим розвитком творчих архітектурних ідей. Найпоширені-

шим засобом пошуку нових форм в архітектурі були творчі конкурси. Одним з найвизначніших став міжнародний конкурс на Театр масового музичного дійства на 4000 глядачів у м. Харкові, на який було представлено 143 проекти. І хоча будівля театру не була реалізована, науково-методичну роль цього конкурсу є важливою, адже вся театральна архітектура ХХ століття пройшла під великим впливом творчих ідей, запропонованих учасниками конкурсу. Архітектори 20-30-х рр. ХХ століття активно займалися концептуальними ідеями та пропонували новий альтернативний спосіб розвитку архітектури, намагаючись створити нову реальність.

На протязі всього розвитку архітектури та містобудування важливим було досягнення художньої виразності будь-якої споруди. Процес пошуку нових форм архітектурної пластики та просторової організації середовища були найпоширенішими засобами розвитку архітектури та містобудування, а найпотужнішим каталізатором цього процесу протягом багатьох століть використовуються творчі конкурси на розробку архітектурних споруд.

Слід підкреслити, що практика проведення творчих конкурсів як передумова забезпечення високого рівня проектування та розробки новітніх архітектурних форм сприяла виникненню нових форм і підходів до створення будь-яких громадських споруд, тим більше – новітньої театральної архітектури. Історична роль конкурсу на Театр масового музикального дійства в м. Харкові в значній мірі була зумовлена всією історією розвитку театального мистецтва в Харкові.